

חננאל רוס

משחקי התנאים - במרחב ובזמן

בחינת התנאים ומרכיביהם דרך תפיסת המציאות

- א. מבוא
- ב. סוגי התנאים
 - 1. אם
 - 2. מעכשיו
 - 3. גט תלוי במציאות
- ג. ההיגיון בתנאים
- ד. תפסית הגמרא
- ה. תנאי כתלוי יותר בזמן או במרחב
- ו. התזה של התנאים
- ז. הצורך במפשטי התאים בתנאי מסוג 'מעכשיו'
- ח. סיכום

א. מבוא

התנאים ודרך פעולתם זכו להתייחסות מרובה בכל הקשור לגיטין. סוגיות רבות עוסקות בסוגי תנאים שונים, בקריטריונים שבהם תנאי צריך לעמוד כדי להיקרא תנאי ובאופן כללי בפונקציה הקרויה 'תנאי'.

בדרך כלל, ביצוע מעשה גורר אחריו השלכות מיידיות ביחס פשוט של סיבה ותוצאה. השימוש בתנאי מפריד בין עשיית מעשה מסוים (לצורך עניינו, נתינת גט), לבין המשמעות ההלכתית הנובעת והנגזרת מן המעשה. במקרה דנן - הגט ניתן מידי הבעל לידי האישה, וכתוצאה מכך האישה מתגרשת באופן מידי. השימוש בתנאי משהה או מעכב את הגירושין בפועל, ויוצר פרק זמן שבו הגט נמסר אך האישה איננה מגורשת. נוצר פער בין המעשה לבין התוצאה שלו.

הימצאות זמן כזה, בין הסיבה לתוצאה, נראית כייחודית ולא טבעית. בטבע לא קיימת מציאות שבה הסיבה והתוצאה אינן נוגעות אחת בשנייה על ציר הזמן; גם כאשר תהליך אורך זמן וקשה להבחין בו, אין ספק שהוא מתרחש - לכל דבר יש סיבה שאפשר להבחין בה. היחס בין הסיבה והמסובב קבוע וטבוע בטבע.

משפטי התנאים במרחב ובזמן

כאשר קיומו של גט מותנה בקיומו של תנאי - המציאות העתידית קובעת האם האישה תתגרש בגט שניתן לה. היכולת לקבוע האם למעשה תהיה משמעות תלויה בעתיד, כלומר, גורל מסירת הנייר עם כתב הגירושין הרשום על גביו, תלויה בהתרחשות עתידית. היכולת ליצור מצב שבו אי אפשר לדעת מראש מה תהיה התוצאה של מעשה, וזאת משום שהמשמעות ההלכתית של המעשה תלויה במציאות עתידית, משחקת בזמן ומפירה את מה שנתפס כחוקיות הפשוטה של הטבע.

במאמר זה נבחן את הפונקציה הקרויה תנאי, את דרך פעולתה ואת התיישבותה עם הדרך שבה אנו תופסים את המציאות ואת מרכיביה.

בעזרת תפיסת המציאות כמורכבת מזמן וממרחב, ננתח את המציאות ואת מושג התנאי. הפיסיקה המודרנית חשפה בפנינו כי המציאות מורכבת מארבעה מימדים, המתפלגים לשני מרכיבים: זמן ומרחב.¹ לכל מאורע (event) יש מיקום על ציר הזמן ונקודה המבטאת אותו במרחב.² הזמן והמרחב **מרכיבים את המציאות**. המינוח 'מורכב' נתפס כמתאר דבר שניתן להפרדה, באותו אופן שפאזל מורכב מחלקים שונים - כך המציאות מורכבת מזמן ומרחב. ברם, תפיסה זו אינה מדויקת, מפני שאיננו יכולים להפריד את המרכיבים הללו אחד מן השני; יתר על כן, שני מרכיבים אלו מהווים את המציאות, וכאשר אחד מהם חסר גם השני מפסיק להתקיים.

משל מתאים הוא החיים, הנוצרים באמצעות מיזוג בין גוף ונשמה. נשמה ללא גוף אינה קיימת בעולם הזה, וגוף ללא נשמה אינו חי. החיים אינם משהו שניתן לפענח, שהרי הם מורכבים משני חלקים שאיננו מבינים כיצד אפשר לחבר ביניהם. בניסוח פילוסופי ניתן לומר כי ללא החומר שמגשים את הצורה, הצורה אינה קיימת במציאות. אמנם הצורה והנשמה היא המרכיב המהותי, אך גם החומר והגוף הכרחיים לצורך קיום החיים.

מציאות קיימת בהווה. הווה הוא מונח המתאר זמן, ולכן מרחב ללא זמן אינו הווה. מצד שני, אין דרך לתפוס זמן בלי מרחב שבו השינוי ניכר; אם צופים בסרט ושום תנועה אינה מתרחשת, אין דרך לדעת האם הסרט נתקע או מציג מצב סטטי. חוסר הוודאות הוא מוחלט, וגם כאשר תתרחש תנועה - אין אינדיקציה שתגלה האם התקיעה במכשיר השתחררה, או שהבמאי החליט שאחרי מספר רגעים של קפיאה תתרחש תנועה.

במאמר זה נבחן כיצד התנאים פועלים ונעים במרחב המציאות, ונגלה כי קיימים במציאות סוגי תנועה מגוונים.

¹ המרחב הוא שלושת מימדי החלל: x, y, z . אנו לא נתעסק בשלושת מימדי החלל, והם אינם מענייננו.

² (x, y, z, t) .

ב. סוגי התנאים

מושג התנאי מקשר שני אירועים נפרדים, המתקיימים בשתי נקודות מציאות. כאשר מדובר על גיטין, המאורע הראשון הוא נתינת הגט מיד הבעל ליד האישה, והמאורע השני הוא קיום התנאי שציין הבעל ובו תלויה חלוקת הגט. במאמר זה נבחן את תפיסת הרמב"ם, אשר לפי שיטתו קיימים שלושה סוגי תנאים: 'אם', 'מעכשיו'³ ו'גט תלוי מציאות' (גט לאחר זמן).⁴

1. אם

בתנאי מסוג 'אם' כותב הרמב"ם (גירושין ח, א. שם ט, ה) :

המגרש על תנאי, כשיתקיים התנאי תהיה מגורשת בשעה שיתקיים, לא בשעת נתינת הגט לידה.

המגרש על תנאי יש שם גירושין ואינן גומרין עד שיתקיים התנאי, לפיכך כשיתקיים התנאי נתגרשה אם היה הגט קיים אע"פ שאינו ברשותה.

בגט מסוג זה, הגט חל ברגע קיום התנאי, ולא ברגע המסירה. כאשר מתקיים התנאי, הנתונה שהתרחשה קודם לכן מצטרפת אליו, ושני מרכיבי הגט (המסירה והתנאי) מקיימים אותו יחדיו.

מלשון הרמב"ם, 'יש שם גירושין ואינן גומרין עד שיתקיים התנאי', ניכר כי הוא מתייחס אל גירושי האשה כאל תהליך מתמשך - המתחיל ברגע הנתונה, ונחתם בקיום התנאי. החלק המעשי של הגירושין פותח בתהליך, והחזמת המשפטית ניתנת כאשר התנאי מתקיים. בגלל שמדובר על שני מרכיבים נפרדים של הגט, כותב הרמב"ם כי האשה 'נתגרשה אם היה הגט קיים', כלומר כדי שיווצר גט תקף - גוף הגט חייב להיות קיים פיסית, ורק כך הוא יוכל להצטרף לקיום התנאי. ברגע קיום התנאי חוברת נתינת הגט אל קיום התנאי, ויחדיו הן יוצרות גט תקף.

עם זאת, יש לשים לב להמשך דברי הרמב"ם המצוטטים 'אע"פ שאינו ברשותה', שמשמעותם היא שהאישה מתגרשת במקרה שבו הגט קיים מבחינה פיסית, ולא משנה היכן הוא מונח. הגט נמסר בנקודת המציאות הראשונה, ואין צורך למסור אותו בשנית. עם זאת, הוא חל בנקודת המציאות השנייה, ולכן חייב להיות קיים פיסית, כי אחרת לא תהיה אפשרות לצרף את הנתונה אל קיום התנאי. מדובר כאן על גט המורכב משתי נקודות מציאות, כאשר השנייה קובעת את הזמן שבו חל הגט, והראשונה חשובה אף היא, ובה התרחש מעשה המסירה.

לעובדה שהגט אינו בעל תוקף עד לרגע קיום התנאי ישנן השלכות רבות (שם ח, א) :

³ לשיטתו גם שימוש בלשון 'על מנת' נחשב כאילו האדם אמר 'מעכשיו'. ע"מ=מעכשיו=מהיום.

⁴ זהו המינוח הנפוץ עבור סוג התניה זה, אך כפי שהסברנו ונראה להלן, זהו שם מוגבל ולא מדויק.

משפטי התנאים במרחב ובזמן

יש לבעל לבטל הגט או להוסיף על תנאו או להתנות תנאי אחר כל זמן שלא נתקיים התנאי הראשון אע"פ שהגיע הגט לידה, ואם מת הבעל או אבד הגט או נשרף קודם שיתקיים התנאי אינה מגורשת. ולכתחלה לא תנשא עד שיתקיים התנאי, ואם נשאת לא תצא אלא אם כן לא נשאר בידה לקיימו שהרי בטל התנאי.⁵

הנתינה לא קיבלה תוקף משפטי, ולא חלה עד לרגע קיום התנאי, ולכן הבעל מסוגל להשפיע עליה באמצעים שונים - הוא יכול לבטל אותה, להוסיף עליה או לגרוע ממנה תנאים וכדומה. מציאות הגט אינה חתומה וגמורה, ועד לרגע קיום התנאי בפועל ניתן לבצע שינויים בהתניה.

בתנאי מסוג 'אם' עיקר מעשה הגירושין טמון בנקודת המציאות הראשונה, בה ניתן הגט, כפי שכותב הרמב"ם: 'המגרש על תנאי יש שם גירושין'. עם זאת, הזמן בו חל הגט מצוי בנקודת המציאות השנייה. יוצא שמנקודת המציאות הראשונה נלקח ה'מרחב' ואילו מן השנייה את ה'זמן', ונוצרת מציאות של גט המורכבת משני המרכיבים של המציאות.

2. מעכשיו

תנאי מסוג 'מעכשיו' פועל באופן שונה, ודיניו משתנים בהתאם. כך כתב הרמב"ם (אישות ו, טז. גירושין ח, א):

אם אמר לה הרי את מקודשת לי מעכשיו בדינר זה אם אתן לך מאתים זו ולאחר זמן נתן לה מאתים זו הרי זו מקודשת למפרע משעת הקידושין אע"פ שלא נעשה התנאי אלא לאחר זמן מרובה, לפיכך אם קידשה אחר קודם שיעשה התנאי אינה מקודשת, וכן הדין בגיטין ובממונות.

אם אמר לה הרי את מגורשת מעכשיו או מהיום על תנאי כך וכך, או שאמר לה הרי את מגורשת על מנת כך וכך, כשיתקיים התנאי תהיה מגורשת משעת נתינת הגט לידה, לפיכך אינו יכול לבטל הגט ולא להוסיף על תנאו משהגיע הגט לידה, ואם אבד או נשרף אפילו מת הבעל קודם שיתקיים התנאי הרי זו מקיימת התנאי אחר מותו וכבר נתגרשה משעת נתינת הגט לידה. ויש לה להנשא לכתחלה אע"פ שעדיין לא נתקיים התנאי, ואין חוששין שמא לא יתקיים הואיל והיה התנאי במעכשיו או בעל מנת.

כאשר נוקט הבעל בלשון 'מעכשיו', חלות הגט היא ברגע המסירה. הרגע שבו מתקיים התנאי מהווה רק 'גושפנקא' ואישור למעשה שהיה. באופן בסיסי נתינת הגט היא מעשה המתקיים ברגע הנתינה, והתנאי מעכב רק את החלות המשפטית. מעשה הגירושין נגמר ברגע המסירה וקיום התנאי אינו קשור לגירושין עצמם. קיום התנאי רק מיידע אותנו שמעשה הגירושין היה תקף.

⁵ בחלק האחרון של הרמב"ם נעסוק להלן.

מכך שהמעשה נחשב כעשוי וגמור, ורק החלות המשפטית חסרה, נובע כי אי אפשר לשנות שום דבר הנוגע לגט עצמו; הבעל לא יכול לשנות את התנאים או לבטל את הגט. מאידך, הגוף הפיסי של הגט מאבד את חשיבותו לאחר המסירה, ולכן אם הוא הולך לאיבוד או נשרף לפני שהתנאי מתקיים - אין בכך שום בעיה. נקודת המציאות הראשונה היא המשמעותית, והשנייה אינה מצטרפת אליה, אלא רק מאשרת את מה שכבר היה. משום כך אישה שגט כזה נמסר לידיה יכולה להתקדש לאחר מרגע המסירה. נקודת המציאות הראשונה מספקת את המרחב ואת הזמן שבו חל הגט.

3. גט תלוי במציאות

מלבד שני סוגי התנאים הנ"ל, מופיע ברמב"ם מושג של 'גירושין לאחר זמן', המהווה סוג שלישי של תנאי (גירושין ט,א):

המגרש את אשתו לאחר זמן קבוע הרי זו מגורשת כשיגיע הזמן שקבע, והרי זה דומה לתנאי ואינו תנאי: דומה לתנאי שהיא מתגרשת כשיגיע הזמן שקבע, ואינו תנאי שהמגרש על תנאי הרי גירש וזה עדיין לא גירש עד שיגיע אותו זמן.

לפיכך המגרש על תנאי צריך לכפול תנאו וזה אינו צריך לכפול דברו ולא לשאר משפטי התנאין שבארנו.

בגירושין על תנאי מסוג זה בוחר הבעל נקודת זמן עתידית מסוימת, ובה יחול הגט. בשונה מתנאי המורכב משתי נקודות מציאות שונות, בגט החל לאחר זמן נראה כי קיימת רק נקודה משמעותית אחת. כשם שאפשר לבחור נקודת זמן מסוימת בה יחול הגט, כך ניתן גם לתלות את קיומו בהתרחשות (מעשה) מסוימת: "וכן אם תלה הגירושין במעשה דינו כדין מגרש אחר זמן" (שם, ד). כלומר, הבעל יכול לתלות את הגט באחד ממרכיבי המציאות, בזמן או בהתרחשות מסוימת, אשר רק ברגע קיומם הגט יחול ויתקיים.

תנאי זה דומה יותר לתנאי מסוג 'אם', רק שבמקרה זה נקודת המציאות הראשונה טפלה לשנייה, ואי אפשר לומר כי היא מצטרפת אל השנייה ויוצרת יחד איתה גט. משום כך אומר הרמב"ם (גירושין ט,ה):

התולה גירושין בזמן או במעשה לא הגיע גט לידה בתורת גירושין אלא בתורת פקדון עד הזמן שקבע או עד שתעשה המעשה, לפיכך כשיגיע הזמן צריכה להיות הגט ברשותה או תחזור ותטלנו.

אפשר לחשוב כי בשונה מתנאי מסוג 'אם', אין מדובר כאן על תהליך המתרחש בין שתי נקודות מציאות. נראה כי זהו אינו תנאי, מפני שבתנאי קיימות שתי נקודות זמן, ואילו כאן הגט תלוי רק באחת בלבד. לפי הרמב"ם מסירת הגט הראשונית נחשבת כהפקדת הגט בידי האישה, ולא כנתינתו. לא לחינם כותב הרמב"ם כי ברגע שנקבע לתיקוף הגט, הוא חייב להיות ברשותה, "לפיכך כשיגיע הזמן צריכה להיות הגט ברשותה".

משפטי התנאים במרחב ובזמן

יש לשים לב לכך כי גם כאן קיימות שתי נקודות מציאות. גם המסירה הראשונית הכרחית, ואילו לא מסירה זו הגט לא היה חל. ברגע המסירה אמנם מדובר על הפקדת הגט ברשות האישה, אך ברגע שבו הבעל מחליט למסור את הגט לאשתו, מסתבר למפרע כי ההפקדה הפכה לחלק מהליך נתינת הגט. בתחילה אנו קוראים למסירה 'הפקדה', אך זו הפקדה שעשויה להתגלות ככזו שמסוגלת להצטרף להליך הגירושין.

לאחר המסירה, כל שנותר לבעל לעשות הוא לומר לאישה כי השטר המופקד אצלה הופך להיות גט, והוא נחשב כגט לכל דבר ועניין; אמירה זו נסמכת על הנתינה המוקדמת, וזקוקה לה. זוהי פעולת נתינה שמבחינה מעשית מקדמת את המציאות לקראת נתינת גט, אך מבחינה פורמאלית נחשבת כהפקדה. מסיבה זו ברור כי גם כאן מדובר על מציאות המורכבת משתי נקודות מציאות; אמנם הראשונה טפלה אל השנייה, אבל ההקשר שהיא יוצרת, מאפשר למילים של הבעל לקבל תוקף.⁶

ג. ההיגיון בתנאים

באופן אינטואיטיבי-ראשוני, התניה מסוג 'אם' מתקבלת על הדעת יותר מאשר התניה מסוג 'מעכשיו'. נראה ההיגיון מאוד, שרק קיום פרקטי של תנאי - מוביל לחלות הלכתית. למשל, מובן שרק כאשר אדם מקיים את חלקו בעסקה, האדם השני יהיה מחויב לקיים את חלקו בהתאמה. עם זאת, בעולם ההלכתי הדברים אינם פשוטים כלל וכלל. בעולם זה ההתחייבות ונתינת הגט היא המעשה החשוב והמשפיע. לא מובן איך מעשה גירושין חל ברגע שבו מתקיים התנאי, הרי אין שם נתינת גט ('מעשה גירושין') או כל דבר הדומה לכך! איך למשל יכול להיות שכאשר אישה מביאה לבעלה 200 זוז היא מתגרשת?! מציאות זו היא פלא וחידוש, ויש לשים לב לכך. זוהי מציאות שבה האדם שולט וקובע מה ייתן לה תוקף הלכתי. מלבד זאת, האפשרות לצרף מעשה ששקוע בעבר ושייך אליו, אל תנאי שנקבע בידי הבעל, ולומר כי שני המרכיבים יוצרים יחדיו גט תקף, איננה מובנת מאליה כלל ועיקר. לא לחינם נזקק הרמב"ם למקור בתורה כדי להסביר מציאות זו. מקור זה הוא בתנאי בני גד ובני ראובן, משם אנו לומדים את הדרך שבה אפשר להתנות תנאי מסוג 'אם'.⁷

בגלל שהדברים נלמדים מן הכתוב, צריך לבצע אותם באופן המדויק שבו נעשו באותה התקופה. אין דבר מיותר בתורה, ומכיוון שכך, מתחייב שהייתה סיבה מסוימת לסטרוקטורה שבה משה התנה את התנאי. הקריטריונים בהם צריך לעמוד כדי שלתנאי יהיה תוקף, נקראים 'משפטי התנאים'. ברגע שבו תנאי אינו עומד בקריטריונים פורמליים אלו התנאי מתבטל (לא הגט). הרמב"ם מונה את ארבעה משפטי תנאים (אישות ו.ב. שם, יד):

⁶ ניתן לתמצת את ההבדל בין סוגי התנאים ולומר כי בתנאי מסוג 'מעכשיו' המציאות (הגט למשל) מותנה, בתנאי מסוג 'אם' האדם מתנה מציאות ובגט לאחר זמן המציאות תלויה ועומדת.

⁷ במדבר לב, כ-כד.

ואלו הן הארבעה דברים של כל תנאי: שיהיה תנאי כפול, ושיהיה הין שלו קודם ללאו, ושיהיה התנאי קודם למעשה, ושיהיה התנאי דבר שאפשר לקיימו. ואם חסר התנאי אחד מהן הרי התנאי בטל וכאלו אין שם תנאי כלל.

הארבעה דברים מתנאי בני גד ובני ראובן למדו אותן חכמים אם יעברו בני גד וכו'.

לא נכנס כאן לביאור ארבעת משפטי התנאים,⁸ ולא לסיבות ולהיגיון העומדים בבסיס קריטריונים אלו. רק נאמר כי קיומם מעיד על העובדה שהתנאי אינו מושג מובן מאליו, והוא דורש עיון. אין זאת אומרת שהוא אינו הגיוני, וכי אי אפשר להבין אותו, אלא שלולא חידשה התורה את עניין התנאי, לא היינו חושבים שהוא אפשרי. אפוסטרוירית חובה עלינו להבין את ההיגיון הטמון בדבר, ואין כאן המקום להאריך.

התנית מסוג 'אם' מתקבלת על הדעת, אך מתבססת על לימוד מהפסוקים, שלולא הוא היא לא הייתה מתאפשרת. לעומת זאת, תנאי מסוג 'מעכשיו' אינו מתיישב עם הקומונסנס. התפיסה הפשוטה של המציאות היא כי שינויים מתרחשים רק במישור ה'מרחב', בו אדם זו קדימה, אחורה, למעלה או למטה. המחשבה כי ניתן לנוע בזמן אינה נתפסת עברון, מפני שלציר הזמן יש תנועה מתמדת לכיוון אחד בלבד. משום כך המצב שבו מציאות מאוחרת קובעת משהו לגבי העבר שלה, נראית לנו מוזרה; אנו חושבים כי העבר נחתם והיה, ולא מבינים כי הוא ממשיך להתממש ולהדהד במרחב; גם הזמן הוא מרחב.

אנחנו לא רגילים לחשוב כי התנאי רק משלים את המעשה שהתקיים בעבר, וכי העבר הוא המקור והעיקר של החלות (גם על ציר הזמן), והעתיד שחותם את החלות (ומחולל אותה מבחינה משפטית) טפל אליו. קשה להבין כי קיום התנאי מגלה כי המאורע שהיה כבר - היה בעל תוקף מוחלט, וכי הזמן שבו חל הגט הוא הזמן המוקדם מבין השניים. ההווה מחדש את העבר, וחושף את המשמעות שהייתה מוסתרת בו - צמיחת הצמח מגלה כי הזרע היה מסוגל לצמוח. התבוננות נוספת חושפת כי פני המציאות מעניינים יותר, וכי האינטואיציה הפשוטה הפוכה לאמת.

המשמעות וההשלכות של עשיית מעשה מתבררות רק זמן מסוים לאחר שהוא נעשה. ברגע ביצוע המעשה אין דרך לדעת מה יהיו תוצאותיו המדויקות. התבררות התוצאות בפועל, מאפשרת לשפוט אותו והיא מהווה חלק מוחשי מהמשמעות שלו. ניסיון לרצח אינו שקול לרצח. העתיד מגלה לנו מה התרחש בעבר. למשל, במקרה שאדם מפיל אבן מגובה רב - אם אדם אחר יצעד במקרה אל הנקודה אליה טסה האבן וייהרג מפגיעתה, המפיל יחשב ויואשם כרוצח. בניגוד לכך, אילו הרחוב היה שומם באותו הרגע, כנראה שלאותו אדם לא יקרה כלום, והפלת האבן תהיה חסרת משמעות והשפעה. ניכר כי כל עוד האבן לא נחתה, המשמעות של הפלת האבן לא הייתה ברורה. גם במקרה זה המאורע העוקב, השני מבחינה

⁸ הרמב"ם עושה זאת בהלכות אישות ו, ג-ח.

משפטי התנאים במרחב ובזמן

כרונולוגית, משפיע בצורה ניכרת על המאורע הראשון, הקודם לו על ציר הזמן. העתיד חורף את דינו של העבר, ממש כמו שהשאלה האם מעשה נחשב כ'טוב' תלויה לא פעם במקום אליו הוא הוביל אותנו. התבוננות נכונה מגלה כי גם נקודת המציאות השנייה משפיעה על הראשונה, וזוהי דרכו של עולם. זו הבנה הנוגעת לכל תחומי החיים והמחשבה.

גט התלוי בזמן או מעשה מובן לנו. אנו מסוגלים לעכל בקלות את העובדה כי המסירה שהייתה בתחילה בתורת פיקדון, נחשבת כנתינה ביד האישה, כאשר הבעל מעביר לאישה את הבעלות על הגט. עיקר המעשה הוא העברת הבעלות של הגט, והעברה זו מתרחשת במועד או בהתרחשות בהן בחר הבעל לתלות את הגט. המסירה הפיסית של הגט טפלה אל העברת הקניין, השייכת לנקודת המציאות השנייה. קל לראות את העבר כטפל לעתיד, ואת העתיד כקובע באמת. תפיסה זו נכונה במקרה זה, אך היא פשטנית, שהרי המסירה הפיסית לא מתבטלת אלא טפלה בלבד. אסור לשכוח את חלקו של העבר, גם אם הוא קטן.

גם בתהליך זה ניכרת השפעת המאורע השני על זה הקודם לו. לפני שהבעל מודיע לאישה כי הגט המצוי בידה חל, מעמדו היה כשל פיקדון. המאורע שבו הוא מוסר לאישה את הגט מגלה כי במאורע ההפקדה הייתה כוונה נסתרת, וכי היא הצטרפה והפכה לחלק אינטגרלי מהליך הגירושין.⁹

נסכם ונאמר כי התנאים מסוג 'מעכשיו' ו'גט התלוי במציאות' אינם ממש תנאים משום שהם הגיוניים ושייכים למישור החיים הטבעי ביותר; לגביהם איננו נזקקים לחידוש שחידשה התורה. בשני 'תנאים' אלו ישנה נקודת מציאות מרכזית אחת, ובה מתרחש מעשה הגירושין. רק בתנאי מסוג 'אם' קיימת מורכבות, ובו קיום התנאי עצמו מהווה חלק מהגירושין עצמם. שתי נקודות המציאות מעורבות ומזוגות זו בזו, ומסיבה זו לולא חידוש התורה לא היינו חושבים כי דבר זה אכן אפשרי.

ד. תפיסת הגמרא

מהגמרא עולה כי אף לתנאים היה ברור כי דווקא תנאי מסוג 'מעכשיו' מתאים לשכל הישר, והוא הנורמלי והטבעי, ולא תנאי מסוג 'אם' (גיטין, עב"א):

משנה: "זה גיטיך אם מתי, זה גיטיך לאחר מיתה - לא אמר כלום; מהיום אם מתי, מעכשיו אם מתי - הרי זה גט".

⁹ כוונה עשויה להיות נסתרת אף מעיני הבעל (למרות שלא סביר בכלל); אפשר לגלות לאחר מעשה כי בעשייתו נפתחו כמה דלתות.

משנה זו מדברת על מצב שבו בעל חולה רוצה לגרש את אשתו במקרה שימות, כדי שלאחר מותו היא לא תהיה אלמנה ותיאלץ להתיבם. במקרה זה התנאי מהווה פתרון לבעיה, ומאפשר להתגבר על העובדה ש"אין גט לאחר מיתה"¹⁰.

במשנה ניכר ההבדל בין הרישא, בה התנאי בטל, לבין הסיפא, בה התנאי קיים: בסיפא נעשה שימוש במילה 'מעכשיו' או 'מהיום'. הרישא מתארת שימוש בתנאי מסוג 'אם ו'בגט לאחר זמן', בהם נקודת המציאות השנייה היא המרכזית מבחינת מרכיב הזמן. לאחר מיתת הבעל אין מי שייצור חלק מהותי מן הגירושין, ולכן הגט בטל.¹¹ בשונה, בתנאי מסוג 'מעכשיו', הגט חל בנקודת המציאות הראשונה, ומרכיב הזמן של הנקודה השנייה אינו חשוב. העובדה שהבעל מת אינה משפיעה, מפני אינה מפריעה לתנאי לחול, כי בזמן התקיימותו מתייחסים רק ל'מרחב' ולהתרחשות. כאשר ההתניה מתקיימת - הגט חל למפרע; ברגע שמרכיב הזמן אינו רלוונטי, המושג של 'לאחר מיתה' הופך גם הוא ללא רלוונטי, שהרי הוא תיאור זמן.

כדי להבהיר את המסר שביקשה המשנה להעביר, הגמרא שואלת שאלת תם (שם):

אלמא "אם מתי" כ"לאחר מיתה" דמי, והדר תני "מהיום אם מתי; מעכשיו אם מתי", אלמא אם מתי לאו כ"לאחר מיתה" דמי! אמר אביי: אם מתי - שתי לשונות משמע: משמע כמעכשיו, ומשמע כלאחר מיתה. אמר לה מהיום - כמאן דאמר לה מעכשיו דמי, לא אמר לה מהיום - כמאן דאמר לה לאחר מיתה דמי.

הגמרא עושה את עצמה כלא מבינה מהו ההבדל הברור עליו עמדנו בין הרישא לסיפא. היא לא מבינה איך פעם אחת השימוש בביטוי "אם מתי" מוביל לכך שיהיה גט לאחר מיתה, ופעם אחרת לא.

אביי מסביר את הרציונל והסיבה לכך שהמשנה הוכרחה לכתוב את הדברים. סיבה זו היא העובדה שניתן היה לחשוב אחרת, 'שתי לשונות משמע', ולומר שגם במקרה שבו אדם אמר סתם 'אם מתי', היינו חושבים שנעשו דבריו כאילו אמר 'מעכשיו אם מתי'. כלומר, אילו המשנה לא הייתה מספרת לנו שהשימוש במילה 'מעכשיו' הוא קריטי, היינו טועים לחשוב כי 'אם' = 'מעכשיו'. המשנה צריכה לחדש כי ניסוח סתמי של תנאי בלשון 'אם', ממקם את מרכז הכובד ברגע קיום התנאי, ולא בנתינת הגט הראשונית.¹²

הכרעת התנא במשנה, המבהירה כי קיים תנאי מסוג 'אם', אינה מובנת מאליה, וישנן דעות החולקות על הבנה זו (גיטין, עז ע"א):

¹⁰ עיין גיטין עג ע"ב.

¹¹ הדבר שקול למצב שבו גוף הגט הושמד.

¹² רש"י גיטין עז ע"א: "ודכותה אם לא באתי... אמר מהיום הוי מעכשיו, לא אמר מהיום הוי לכשיגיע".

משפטי התנאים במרחב ובזמן

לא נחלקו אלא באם תצא: מר סבר לה כרבי יוסי, דאמר: זמנו של שטר מוכיח עליו, והוה ליה כמהיום אם מתי, כמעכשיו אם מתי; מר לא סבר כרבי יוסי, והוה ליה כאם מתי גרידא.

לדעת רבי יוסי השימוש בלשון 'אם' זהה לשימוש בלשון 'מעכשיו'. הסברא שלו מושתתת על האמירה כי 'זמנו של שטר מוכיח עליו', כלומר התאריך הרשום על השטר מהווה עדות עבורנו, ומספר מתי הגט נמסר לראשונה. זמן זה משמעותי מפני שהוא משמש לנו כתחליף לאמירת 'מעכשיו' או 'מהיום'. תאריך זה הוא נקודת המציאות הראשונה - המאורע בו מתבצע המעשה, אותו התנאי רק ישלים. משמעות הדבר היא כי לרבי יוסי לא קיים תנאי מסוג 'אם'. כלומר, הוא ראה את ההגיון המצוי בתנאי מסוג 'מעכשיו', אך לא בתנאי מסוג 'אם'.¹³

על פי הדעה השנייה, קיום התנאי הוא נקודת המציאות החשובה. דעה זו גורסת כי קיים תנאי מסוג 'אם'.

רבי יוסי לא נותר כשיטת יחיד חסרת תמיכה. המשנה אומרת (גיטין עו ע"ב):

ה"ז גיטך אם לא באתי מכאן ועד י"ב חדש, ומת בתוך י"ב חדש - אינו גט;
ה"ז גיטך מעכשיו אם לא באתי מכאן ועד י"ב חדש, ומת בתוך י"ב חדש -
ה"ז גט.

בגמרא מסופר על פסיקה הפוכה, לפיה גם במקרה הראשון שמופיע במשנה הגט חל: תנא: רבותינו התירוה לינשא. מאן רבותינו? אמר רב יהודה אמר שמואל: בי דינא דשרו מישחא, סברי לה כרבי יוסי, דאמר: זמנו של שטר מוכיח עליו. א"ר אבא בריה דרבי חייא בר אבא א"ר יוחנן: ר' יהודה נשיאה בנו של ר"ג בר רבי הורה, ולא הודו לו כל סיעתו.

ר' יהודה נשיאה פסק כשיטת רבי יוסי, שאינה מכירה בקיומו של תנאי מסוג 'אם'. מסיבה זו, כאשר הובא לפניו מקרה שבו אדם אמר לאשתו כי אם הוא לא ישוב תוך שנה, הגט יחול - התנאי קיים ולאחר קיומו יחול הגט למפרע. דעת ר' יהודה אמנם נדחתה על ידי חבריו, אך אנו נתקלים שנית בדעה שאינה מכירה בזכות קיומו העצמאי של תנאי מסוג 'אם'. דחיית דעת ר' יהודה ור' יוסי אינה מוחלטת כלל ועיקר, כפי שאומר המגיד משנה (גירושין ה, א):

¹³ במקרה שבו אין תאריך גט, ואז אין אפשרות לומר 'זמנו של שטר מוכיח עליו', יהיה זה 'גט לאחר זמן'. ר' יוסי אינו מכיר בתנאי מסוג 'אם' בלבד.

ודע שיש בדברים אלו דעות חלוקים למפרשים האחרונים יש מי שכתב בדין זה שהזכרתי דה"ז גיטך אם לא באתי מכאן ועד י"ב חדש שהלכה כר' יהודה נשיאה דסבר לה כר' יוסי דהא קי"ל דהלכה כר' יוסי.¹⁴

עולה מכאן כי קיימת אסכולה הסוברת כי המציאות המוזרה שתנאי מסוג 'אם' יוצרת, איננה אפשרית כלל.¹⁵

הרמב"ם פסק כפשט המשנה והסוגיות, ומבחין בין תנאי מסוג 'אם' לתנאי מסוג 'מעכשיו' (גירושין ט, יב-ג):

בריא שהתנה שיהיה זה גט אם מת, או חולה שהתנה שיהיה זה גט אם מת מחולי זה - לא אמר כלום, שמשמע אם מתי לאחר מיתה ומשמעו מעתה, לפיכך אם אמר אם מתי הרי זה כאומר לאחר מותי ואין גט לאחר מיתה. אמר לה הרי זה גיטך מעכשיו אם מתי או מהיום אם מתי הרי זה גט וכשימות תהיה מגורשת.

ה. תנאי כתלוי יותר בזמן או במרחב

מכאן ממשיכה הגמרא אל שאלה נוספת, אשר גם בה נמצא עניין. היא שואלת ממתי מותר לאישה להתחתן במקרה שנודע על מות הבעל, לפני תום השנה הנקובה בתנאי (גיטין, עו ע"ב):

לאלתר שריתוה, דהא לא אתי; או דלמא לאחר י"ב חדש שריתוה, דהא איקיים ליה תנאו?

ומסביר רש"י (שם):

הא לא אתי - שהרי ודאי לא יבא עוד ויש כאן קיום תנאי.

כלומר, כיוון שקיימת וודאות בנוגע לעובדה שהבעל לא יגיע יותר (הוא מת), מרכיב המרחב בתנאי התקיים, ואין צורך להמתין עד סיום השנה. התנאי שהוא אי ביאת הבעל יתקיים באופן ודאי,¹⁶ ולכן הגט קיים. הגמרא שואלת האם האישה יכולה להינשא מהרגע שבו מת הבעל, או שהיא צריכה להמתין עד סוף השנה.

מקשים התוספות (שם):

¹⁴ המשך המגיד משנה: הרמב"ן ז"ל פסק להחמיר דחולצת ולא מתיבמת דמספקא לן בגיטי היכי הלכתא והרשב"א ז"ל כתב דעות אלו ודעת רבינו והניח הדבר בצ"ע. ומ"מ לא ראיתי לאחד מן המפרשים שחולק בדיני ממונות מה שהזכרתי לדעת רבינו.

ר"ן על הרי"ף גיטין לט ע"א: ובתוספות פוסקים כר' יוסי כיון דרב פסק הלכתא כוותיה... ומחוורתא דפסקא דספקא הוי וחולצת ולא מתיבמת.

¹⁵ אין להקשות על שיטתם מתנאי בני גד ובני ראובן, שהרי 'אם' = 'מעכשיו' ואפשר לומר כי משה הורה לבני ישראל כי רק מילוי התנאי יהפוך את בני גד וראובן ולראויים לקבלת נחלה, וכל זאת למפרע.

¹⁶ תנאי יכול להתקיים לשני הצדדים – או שהבעל מגיע ואין גט, או שהוא לא בא ויש גט; אבל בכל מקרה הפרוצדורה של התנאי פעלה והתקיימה בפועל.

משפטי התנאים במרחב ובזמן

דהא אקיים ליה תנאיה - וא"ת לאלתר מה יש לחוש, דהא ודאי יתקיים התנאי, דכיון דמת לא ישוב עוד לביתו! וי"ל דאיכא למיגזר אטו לא מת, כי אין העולם יודעין שמת, ויתמהו על שמתירין לינשא; אבל לאחר שנים עשר חדש הכל יודעין שנתקיים התנאי.

התוספות חוששים לאנשים שלא יודעים על כך שהבעל מת, וטועים לחשוב כי בית הדין מתיר אישה גם בלי שהתקיים התנאי של הבעל. לאחר שחולפת השנה אין יותר חשש לטעות, ולכן האישה תתגרש לכתחילה רק לאחר שנה. הם לא חושבים שיש שני צדדים לספק, ולדעתם הצד השני, שעל פיו צריך להמתין עד לסוף השנה, הוא גזירה בלבד. לשון הגמרא קשה עליהם, שהרי לא מוזכר שום חשש, ונראה כי מדובר בספק ממשי.

הר"ן דוחה את הסבר התוס' ואומר שלא לכך אנו חוששים (גיטין, לט ע"א בדפי הרי"ף):

ול"נ, דהיינו טעמא משום דאיהו ודאי לא הוה חייש למיתה דידיה, ולא היה גומר ומגרש אלא לאחר י"ב חדש ומש"ה חיישין ולא שרינן לה מקמי הכי. ולישנא הכי מוכח דאמרין או דילמא לאחר יב"ח שרינן לה לכי מקיים תנאיה.

לפי הסבר הר"ן, הבעל לא חושש למיתתו כאשר הוא מתנה את התנאי, ולכן המיתה של הבעל לא תשפיע על התנאי שהוא קבע. הוא אומר כי אנו חוששים למצב שבו הבעל רוצה שהאישה תתגרש בסוף השנה דווקא. הבעל רצה לפתוח לעצמו פתח עד סיום השנה, והוא לא חשב על כך שהוא עשוי למות; כלומר הוא לא התכוון להתחשב באישה במקרה שכזה. הוא מוכיח את דבריו מכך שהגמרא תולה את הבעייתיות בזמן שציינ הבעל, ולא בחשש מפני טעות של אנשים אחרים. זהו חשש מהותי בהרבה מזה שמעלים התוספות; חשש זה נובע מכוונת הבעל ומהתנאי עצמו, ולא מטעויות שאנשים יטעו לחשוב.

הלשון בה השתמש הבעל היא: 'מעכשיו אם לא באתי מכאן ועד י"ב חדש'. אין ספק כי במקרה זה הגט יחול ברגע המסירה, שהרי מדובר בגט המותנה בתנאי מסוג 'מעכשיו'. עם זאת, עלינו לברר האם הכרחי שנקודת המציאות השנייה, רגע קיום התנאי, תהיה בסוף השנה; או שבמקרה שבו התנאי התקיים לפני נקודה זו, נזיז את הנקודה מסוף השנה אל רגע קיום התנאי. לשם כך עלינו לברר מהו המרכיב המרכזי בנקודת המציאות השנייה: האם אי ביאת הבעל היא העיקר, והזמן נלווה אליה; או שהזמן הוא העיקר ואי ביאת הבעל טפלה אליו. לשון אחר: האם המרכז מצוי בעובדה שהבעל הגיע/לא הגיע, וחלק מהשאלה הזאת היא האם הוא נעדר בטווח זמנים מסוים (שנה, במקרה שלנו); או שפלא זמן מסוים הוא עיקר התנאי, והמרחב שמתברר במהלכו אמנם יקבע האם התנאי יתקיים או לא, אך מרכיב הזמן הוא המשמעותי, והמרחב טפל.

על פי הדרך הראשונה, עיקר התנאי הוא במרכיב המרחב (אי ביאת הבעל). הבעל תולה את הגט בכך שהוא לא יחזור, ואילו הוא יחזור הגט יבוטל; כלומר הבעל שומר לעצמו את היכולת לבטל את הגט ולשוב אל אשתו. על פי תפיסה זו, כאשר הבעל מת הוא אינו יכול לחזור וממילא גם לא לבטל את הגט, וברגע שמתגלה לנו כי אין לבעל אפשרות לבטל את

הגט, הגט חל. ביטול התנאי נתפס כמבטל והורס את המעשה הקיים; המעשה חל ברגע הנתונה והתנאות התנאי משמשת כאפשרות לשלילת התוקף של המעשה. במקרה שלנו, הוודאות הנובעת ממיתת הבעל גורמת לכך שאין סיבה להמתין עד סוף השנה, כי אין שום סיכוי שהגט יתבטל.

הדרך השנייה שבה אפשר להבין את קיום התנאי היא לומר כי התנאי תלוי במרכיב הזמן, אליו המרחב טפל. על פי גישה זו, הבעל מייחד בכוונה את מרכיב הזמן של נקודת המציאות בה תלוי הגט, והיא זו המקיימת את התנאי (במקרה שלנו, סוף השנה הוא הזמן בו מתקיים התנאי). אופן הקיום של התנאי יקבע האם הגט יחול או לא, ועובדה זו תלויה בשאלה האם הבעל יגיע, או לא - אילו הוא יגיע התנאי יתבטל ועמו הגט, ואילו לא, התנאי יתקיים לאחר שנה, ולא יבטל את הגט. כלומר, מרכיב הזמן ממלא את התנאי, המשלים את המעשה, ובלעדיו המעשה אינו שלם. ההגדרה של נקודת המציאות מתבצעת גם באמצעות המרחב, ובמקרה שלנו, באמצעות התנאי הטכני שהתנה הבעל; כלומר, ביאת הבעל (או העדרו) תקבע את התוכן של נקודת המציאות, אך הביאה טפלה אל הזמן.

על פי דרך זו, לא מעניין אותנו למה ואיך הבעל לא הגיע, זאת שאלה לא רלוונטית; הזמן הוא זה שעונה ומקיים את התנאי, ולא משנה מה גרם למציאות שקיימת באותה נקודת זמן. השאלה "האם הבעל הגיע" נשאלת כחלק מהגדרת נקודת המציאות, אך היא טפלה למרכיב הזמן. זוהי שאלה הכרחית, אך היא טפלה ומהווה רק חלק מהזמן והמרחב של התנאי שהתנה הבעל.

במקרה זה יש לנו שלוש נקודות זמן:

1. רגע המסירה וההתניה.
2. מיתת הבעל.
3. סיום השנה.

השאלה היא האם אפשר לבטל את נקודת המציאות האחרונה ולומר כי היא רק מועד מקסימלי, המגביל את הזמן שבו יכול היה הבעל לחזור ולבטל את הגט. על פי הגישה הראשונה, הרואה במציאות של ביאת הבעל את המרכז, סיום השנה הינה רק ברירת מחדל, וכאשר הבעל שב או מת, הגט מתבטל מיד. על פי השיטה השנייה, הרואה את מרכיב הזמן של התנאי כמרכיב העיקרי, לא משנה מה קורה עד סוף השנה, וכאשר הבעל שב או מת, הגט המותנה ממשיך להתקיים עד סוף השנה; רק בסוף השנה יתברר למפרע האם הגט התבטל או התקיים מרגע הנתונה.

הרמב"ם פסק (גירושין ט, יא; פיהמ"ש גיטין פ"ז מ"ח):

מת בתוך שנים עשר חדש: אע"פ שאי אפשר שיבוא והרי היא מגורשת, לא תנשא במקום יבם עד אחר שנים עשר חדש - כשיתקיים התנאי.
אבל אינה מותרת לכל אדם בלא חליצה עד שישלמו שנים עשר חודש.

משפטי התנאים במרחב ובזמן

הרמב"ם סובר כי לשון הבעל לא הייתה דווקאית, לשיטתו האישה מגורשת מרגע מיתת הבעל "שאי אפשר שיבוא והרי היא מגורשת"; עם זאת, הוא מסייג את דבריו ואומר כי האישה "לא תנשא במקום יבם" - האישה לא תינשא לכתחילה בזמן שהיא מצויה במצב בו היא זקוקה לייבום. אמנם, כאשר תסתיים השנה יתברר שהאישה הייתה גרושה לפני שהפכה לאלמנה, אך בכל זאת קיים פרק זמן שבו היא זקוקה לייבום.

השאלה שבה עסקנו היא האם אישה מגורשת למפרע מאותו רגע שמת הבעל – השיטה הראשונה אמרה שכן, והשנייה אמרה שצריך להמתין עד סוף השנה. בדברי הרמב"ם מופיעה עובדה נוספת, הנובעת ממיתת הבעל – האישה הופכת לאלמנה ברגע מיתת הבעל. על פי השיטה הראשונה, האישה התגרשה למפרע ברגע מיתת הבעל, ולכן היא מוגדרת כגרושה (שאינה זקוקה לייבום) ולא כאלמנה. לפי השיטה השנייה, הסוברת כי האישה מתגרשת למפרע רק בסוף השנה, קיים פרק זמן (מרגע המיתה עד סוף השנה) שבו האישה נחשבת כאלמנה, הזקוקה לייבום.¹⁷

הרמב"ם פסק כמו השיטה הקובעת כי מיד ברגע מיתת הבעל מוכרע כי האשה מגורשת למפרע, מפני שמרכיב המרחב הוא העיקרי בנקודת המציאות. עם זאת, הוא חושש לשיטה השנייה ואומר כי לכתחילה האישה לא תינשא עד שתסתיים השנה, והיא תתגרש למפרע גם על פי השיטה השנייה. הרמב"ם אומר כי התנאי ממוקד במרכיב המרחב, שהרי כאשר מדובר על תנאי מסוג 'מעכשיו', המרחב הוא המעניין אותנו בנקודת המציאות השנייה (קיום התנאי). עם זאת, הבעל יכול לבחור ולכלול גם את מרכיב הזמן של נקודת המציאות השנייה בתוך התנאי; זהו אמנם מעשה לא סביר, אך בגיטין נוהגים להחמיר ולחשוש באופן עקבי.¹⁸

קיים הבדל מהותי בין התוספות לרמב"ם (ושאר הראשונים). הרמב"ם אומר כי קיימות שתי שיטות שונות, ביניהן הוא מכריע לטובת אחת, אך חושש לשנייה;¹⁹ ואילו התוספות סוברים כי מדובר רק בדעה אחת,²⁰ ולא קיימת שיטה שנייה אלא חשש. לדבריהם אין כאן ספק שלא התבאר, אלא שיטה אחת וגזירה שנוספת עליה. גם שיטתם מובנת מאוד, שהרי הם לא חוששים למציאות שבה הבעל כלל את מרכיב הזמן בגט, אלא רק מפני האנשים

¹⁷ על פי תפיסה זו, העתיד משנה את העבר, ולכן קיים פרק זמן שבו האישה נחשבת כאלמנה לכל דבר ועניין, ולאחר שתסתיים השנה – יתברר שהיא הייתה למעשה גרושה. בקובץ יסודות וחקירות (ערך למפרע עמ' 330), הביא אפשרות זו כאפשרות הראשונה והפשוטה.

¹⁸ הרמב"ם אמנם מתייחס ליבם, אך מדובר רק בחשש, ולא על זיקה ממשית, שהרי הוא אינו מתיר לה להתיבם. קיימת וודאות מוחלטת כי בסוף השנה יסתבר למפרע כי היא הייתה גרושה, ואסור היה לה להתיבם. עם זאת, הרמב"ם מתמודד עם המציאות שבה טרם התברר כי האישה הייתה מגורשת מרגע נתינת הגט. מעמד מציאות זו אינו ברור, ובגלל חומרת הגיטין נוהגים לחשוש, כפי שאומר למשל הר"ן (גיטין, לט ע"א): "ולא איפשיטא. ולחומרא עבדינן ולא פטרינן לה בלא חליצה ולא שרינן לה לעלמא אלא לאחר י"ב חדש לכי מקיים תנאיה". וכן התוס' ר"ד, הר"ן, והמגיד משנה (גירושין ט, יא).

¹⁹ להלן נראה כי הרמב"ם אינו 'חושש' לשיטה השנייה ופוסק הלכה למעשה כמו התוספות. הוא אינו מודה לשאר הראשונים, האומרים כי "לא איפשיטה" ומתחשבים בדעה השנייה, אלא מוצא שיש במצב זה פרדוקס מובנה.

²⁰ כ"כ הר"ן [ד"ה כי שרי] בהסבר התוס': איכא למיגזר אטו לא מת לפי שאין העולם יודעין שמת.

שלא מבינים כיצד תנאי וגט פועלים, ויחשבו שבית הדין מתירים אשת איש להנשא. התברר כי כשם שקיימת הבחנה בין מרכיבי הגט, המכילים שתי נקודות מציאות שונות, כך לעיתים אנו נדרשים אף לברר את מרכיביהן של אותן נקודות מציאות. מסתבר מאוד כי בתנאי מסוג 'מעכשיו' נכריע כי המרכיב המרכזי של נקודת המציאות השנייה הוא מרכיב המרחב, שהרי הזמן שבו חל הגט הוא רגע נתינתו.

ו. התזה של התנאים

מציאות של גט מותנה הינה מציאות מורכבת. משום כך ננסה להגדיר בחדות את מרכיביה: גט מותנה - ההפרדה הראשונה היא בין גוף הגט לבין התנאי הנספח אליו. קיום הגט הוא התכלית של התנאי, והתנאי פועל ומשפיע על הגט. הגט הוא העיקר והתנאי טפל לו.

מושג התנאי - התנאי משפיע על הגט ומבדיל בין המעשה של נתינת הגט, לבין התוקף ההלכתי הנגזר ממנו. הפרדה זו מתבטאת בכך שישנן שתי נקודות מציאות בהן יש להתחשב בתהליך נתינת הגט: נקודת מסירת הגט ונקודת קיום התנאי. התוקף ההלכתי חל בנקודת המציאות השנייה, ברגע קיום התנאי, כאשר תהליך מסירת הגט מסתיים לחלוטין.

ניתן לשייך מרכיבים אלו גם להפרדה הראשונית שביצענו: מסירת הגט שייכת לגוף הגט, ואילו קיום התנאי לתנאי. בכל מקרה גוף מעשה הגירושין (הגט) הוא מסירת הגט, והתוקף ההלכתי (חלות) חל בקיום התנאי. עלינו לשאול איזה מבין שני מרכיבים אלו הוא העיקרי והמודגש, ועל פי התשובה נדע איך התנאי פועל. בשאלה זו טמונים ההבדלים ההלכתיים הטמונים בין סוגי התנאים.

יש להקדים ולומר כי כאשר מבררים מהם יחסי העיקר-טפל, איננו מבטלים את הטפל. הטפל הכרחי, ובלעדיו המטרה המבוקשת לא תושג. בלי קיום התנאי הגט לא יתקיים, וכך גם לגבי המרכיבים מהם מורכב התנאי; אי אפשר להתעלם משום גורם, ורק צירוף שלהם מוביל ליצירת גט שלם ותקף. אנו מדברים על יחסים של משפיע ומושפע, כאשר שניהם מהותיים עבורנו.

ישנם שלושה מודלים של תנאי, הפועלים במרחב המציאות כדי להשלים ולקיים את הגט. כל מודל של תנאי משתמש ומתייחס אחרת למרכיבים אלו, בדרך אל השגת הגט, המורכב מזמן ומרחב משלו. המורכבות הגדולה במושג התנאי נובעת מכך שגם המרכיבים של הזמן והמרחב עשויים להיות מורכבים משני חלקים נפרדים, הנלקחים מנקודות שונות במציאות.

כאשר ניגש לברר איך כל מודל פועל, נשאל מהיכן נשאבים מרכיבי הזמן והמרחב של הגט ומה היחס הקיים בין המרכיבים. כאשר נעסוק במרכיב המורכב בעצמו משני חלקים, נשאל מהו החלק המרכזי מבין השניים.

משפטי התנאים במרחב ובזמן

1. **גט תלוי מציאות** - נקודת המציאות השנייה היא המרכזית, ומרכיב הזמן שלה הוא נקודת החלות של הגט. נקודת המציאות הראשונה אינה משפיעה ישירות על הליך הגירושין.

מרכיב המרחב מתפצל בין שתי נקודות המציאות השונות. הנקודה הראשונה היא המצע והבסיס שעל גביו ובזכותו מתקיימת נקודת המציאות השנייה. הנקודה הראשונה מקדמת את תהליך נתינת הגט, אך כאשר היא מתרחשת היא נחשבת כהפקדה, ולא כנתינת גט.²¹ בנקודה הראשונה מתחיל תהליך הגירושין, אך הוא אינו משפיע על האישה, שנחשבת כאשת איש לכל דבר. בנקודת המציאות השנייה מתבצעת מסירת הגט מהבעל לאישה.

היחס המתקיים בין שני מרכיבי המרחב מורה על כך שמרכיב המרחב הראשון כרונולוגית טפל אל השני - מעשה הגירושין חל בנקודת המציאות השנייה.²²

2. **מעכשיו** - נקודת המציאות הראשונה היא המרכזית, ומרכיב הזמן שלה הוא נקודת החלות של הגט. נקודת המציאות השנייה אינה משפיעה ישירות על הליך הגירושין, אך עד שהיא אינה מתרחשת, למרכיב הזמן אין חלות ותוקף הלכתי.

מרכיב המרחב מורכב משתי נקודות המציאות. מסיבה זו, רק כאשר מתקיימת נקודת המציאות השנייה, ומתברר האם המציאות המצופה אכן התממשה, מרכיב המרחב של הגט המותנה מושלם ומצטרף אל מרכיב הזמן. המרחב חוזר ומתלכד עם הזמן, שחל בנקודת המציאות הקודמת כרונולוגית.

היחס המתקיים בין שני מרכיבי המרחב מורה על כך שמרכיב המרחב השני מבחינה כרונולוגית טפל אל הראשון.

3. **אם** - שתי נקודות המציאות מרכזיות, כל אחת בדרכה שלה. מרכיב הזמן נלקח מנקודת המציאות השנייה, והיא נקודת חלות הזמן של הגט (כמו גט תלוי מציאות). מרכיב המרחב מתפצל בין שתי נקודות המציאות השונות, כאשר הנקודה הראשונה היא העיקרית ובה חל מרכיב המרחב של הגט (כמו 'מעכשיו'). מרכיב זה הוא מרכיב החלות של המרחב, המייצג את גוף גט, ולכן האישה נחשבת כמגורשת מרגע זה והלאה. מרכיב המרחב של נקודת המציאות השנייה משלים את מרכיב המרחב של הגט.

היחס המתקיים בין שני מרכיבי המרחב מורה על כך שמרכיב המרחב השני מבחינה כרונולוגית טפל אל הראשון.

מרכיב הזמן של הגט נלקח מנקודת המציאות השנייה, כמו בגט לאחר זמן, ואילו מרכיב המרחב של הגט נלקח מנקודת המציאות הראשונה, כמו גט מסוג 'מעכשיו'.

²¹ הנקודה הראשונה מאפשרת את נתינת הגט 'בכוח', והשנייה מוציאה את הגט אל ה'פועל'.

²² משום כך הגט חייב להיות ברשותה, ואין זה מספיק שהוא קיים מבחינה פיסית.

תנאי זה מורכב הרבה יותר מפני שלא ניתן להכריע בפשטות איזו נקודת מציאות נחשבת כעיקרית ואיזו לטפלה. אמרנו כי גוף הגט הוא העיקר, והתנאי טפל לו. משום כך, מרכיב המרחב צריך להיות המרכיב העיקרי במציאות של גט מותנה. כזכור, מוקד מרכיב המרחב מצוי בנקודת המציאות הראשונה. עם זאת, עדיפות זו אינה מכריעה את הכף ואי אפשר לומר כי המרחב הוא העיקר והזמן טפל. אי אפשר לדבר על השוואה בין זמן לבין מרחב, ממש כמו שאי אפשר לשאול מה יותר טוב לדיאטה: פיל או דף נייר.

אם	מעכשיו	לאחר זמן		
טפל	עיקר	טפל	זמן נ"מ 1	נתינת הגט
עיקר	עיקר	טפל	מרחב נ"מ 1	
עיקר	טפל	עיקר	זמן נ"מ 2	קיום התנאי
טפל	טפל	עיקר	מרחב נ"מ 2	

נדגים באמצעות דברי הרמב"ם את אופן פעולת התנאים (גירושין ט, טו):

הרי זה גיטיך **לכשתצא** חמה מנרתקה ומת בלילה אינו גט,

על מנת שתזרח חמה ומת בלילה הרי זו מגורשת וכשתזרח חמה יתקיים התנאי,

התנה עליה שאם זרחה חמה יהיה גט ואם לא זרחה לא יהיה גט ומת בלילה אינו גט שהרי לא נתקיים התנאי עד שמת ואין גט לאחר מיתה.

המקרה הראשון מתאר גט הניתן לאחר זמן. בגט מסוג זה נתינת הגט העיקרית מתבצעת בנקודת המציאות השנייה. הבעל מת, ואינו יכול למסור את הגט, ומשום כך מובן מאליו כי הגט עצמו אינו גט - לא היה לו תוקף מעולם, והגירושין לא חלו.

המקרה השני מתאר תנאי מסוג 'מעכשיו' (על מנת=מעכשיו לדעת הרמב"ם), ובו הגירושין חלו בערב, וצריך רק להמתין לזריחת החמה; כאשר החמה זורחת האישה מתגרשת משעת נתינת הגט.

המקרה השלישי מתאר תנאי מסוג 'אם', ובו הבעיה היא שבעת שבה חל התנאי הבעל כבר מת, והסיבה שבגללה הגט לא חל היא כי 'אין גט לאחר מיתה'. כלומר, שני מרכיבי הגט התקיימו - התבצעה מסירה והושלם התנאי. אמנם אין בעיה בחלות הגט עצמה, אך מדובר על מציאות מיוחדת שמבחינה משפטית הגט לא יכול לחול בה. חשוב לשים לב לעובדה שהתנאי כן התקיים, שהרי לא הייתה בו בעיה; הבעיה קשורה בגט עצמו, שאינו תקף לאחר מיתת הבעל.

משפטי התנאים במרחב ובזמן

בשני סוגי התנאים הראשונים קיימת קורלציה בין מרכיב המרחב העיקרי לבין מרכיב הזמן בו אנו מתחשבים (עיקר צמוד לעיקר), ואילו בתנאי מסוג 'אס', הזמן העיקרי חל בנקודה אחת ואילו המרחב העיקרי בנקודה האחרת (עיקר צמוד לטפל). לתנאי זה יש שני מוקדים שונים. מצד אחד הוא גט לאחר זמן, שהרי מרכיב הזמן שלו מגיע מנקודת המציאות השנייה, אך מצד שני הוא כמו 'מעכשיו', שהרי מרכיב המרחב מגיע מנקודת המציאות הראשונה.

מציאות זו, בה הזמן והמרחב אינם אחידים, וכל אחד מהם מגיע מנקודת מציאות אחרת, אינה פשוטה לנו. במציאות האנושית לא יכול להתקיים יצור כלאיים שכזה, הדבר דומה לחילוף נשמות בין גופים שונים.

ז. הצורך במשפטי התנאים בתנאי מסוג 'מעכשיו'

הבדלים משפטיים רבים קיימים בין סוגי התנאים, וישנם הבדלים הנתונים במחלוקת. בשאלה האם שימוש בתנאי מסוג 'מעכשיו' מזיקק עמידה בקריטריונים הנקראים 'משפטי התנאים', או שהשימוש בהם אינו נצרך, קיימת מחלוקת.

הכרעת הרמב"ם בשאלה זו פשוטה (אישות ו, יז):

כל האומר מעכשיו אינו צריך לכפול תנאו ולא להקדים התנאי למעשה אלא אף על פי שהקדים המעשה תנאו קיים.

הרמב"ם הלך בדרך רבותיו הגאונים ופסק כי אין צורך במשפטי התנאים בתנאי מסוג 'מעכשיו'.²³ המגיד משנה אומר שהסיבה לכך היא העובדה כי המשניות אינן מזכירות את משפטי התנאים כאשר הן מדברות על תנאי מסוג 'מעכשיו'. אנו הוספנו נדבך רעיוני נוסף, המעגן את פסיקת הרמב"ם בדרך שבה פועל העולם, וממנה מתבקשת הפסיקה כי אין צורך במעטפת משפטית, כאשר מדובר על תנאי מסוג 'מעכשיו'.

ראינו כי תנאי מסוג 'מעכשיו' דומה ליגט לאחר זמן' והפוך ממנו, גם לגבי כתב הרמב"ם (גירושין ט, א):

המגרש את אשתו לאחר זמן קבוע הרי זו מגורשת כשיגיע הזמן שקבע ... לפיכך המגרש על תנאי צריך לכפול תנאו וזה אינו צריך לכפול דברו ולא לשאר משפטי התנאין שבארנו.

הסביר המגיד משנה:

ומ"ש רבינו שאינו צריך לכפול התנאי דבר ברור הוא בטעמו שהרי אין כאן תנאי אלא קביעות הזמן לחול המעשה ועוד שלא מצינו בגמרא שזכר כפל ולא שאר משפטי התנאין בדין לאחר. ועוד מבואר בירושלמי בקדושין פרק

²³ מגיד משנה (אישות ו, יז): כל האומר מעכשיו וכו'. זה דעת כל הגאונים ז"ל ... ובעלי התוספות חלוקים בזה והרמב"ן והרשב"א ז"ל הניחו דבר זה בצ"ע וקבלת הגאונים תורה והיא תכריע.

האומר שהכל מודים שאם אמר לאחר שירדו גשמים מקודשת שא"צ לכפול.
וזה מבואר.

ברור למגיד משנה כי אין צורך להשתמש במשפטי התנאים במצב שבו רק נקודת מציאות אחת משמעותית. הוא אומר 'אין כאן תנאי', שהרי כיוון שהנתינה התרחשה כבר בעבר, קיום הגט אינו מוטל בספק, שהרי ברגע שבו תתקיים נקודת המציאות הנקובה הגט יחול מיידית. מרכיב המרחב של נקודת המציאות הראשונה כבר התקיים, ולכן הגט תלוי אך ורק בנקודת המציאות השנייה. תנאי מורכב משתי נקודות מציאות, ואילו כאן מתרחשת התנועה הפשוטה בה העבר משפיע על העתיד, ואנו רק ממתנינים לראות מה ילד יום.

אם נשוב אל החלוקה הראשונית שביצענו בין הגט עצמו לתנאי, נראה כי בגט לאחר זמן הגט הופך לטפל לתנאי, ולכן הוא נחשב 'תלוי'. בתנאי מסוג 'מעכשיו' התנאי טפל לגט, אך כדי שהוא יהיה טפל הוא צריך קודם כל להתקיים. לאחר קיומו מתגלה למפרע כי הוא היה טפל, ורק השלים את נקודת המציאות בה ניתן הגט.

תנאי מסוג 'אם' אינו עונה על שום אופציה שיש לנו, שהרי מבין שני המרכיבים, קיימים רק שני צירופים של עיקר-טפל (או שהגט עיקר והתנאי טפל, או שהגט טפל והתנאי עיקר). משום כך, אילו התורה לא הייתה מחדשת את דבר קיומו של תנאי שכזה, הוא לא היה מתקיים.

כתב הרמב"ם (גירושין ח, כב):

אמר לה הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתים זוז ולא קבע זמן ומת קודם שתתן אינה יכולה ליתן ליורשיו שלא התנה עליה אלא שתתן לו, ולא בטל הגט שהרי לא קבע זמן, לפיכך אף על פי שאבד הגט או נקרע קודם שימות הרי זו לא תנשא לזר עד שתחלוץ.

כל עוד התנאי לא התבטל ולא התקיים, הגט ממשיך להתקיים. משום כך, אפילו במציאות שבה האישה אינה יכולה למלא את התנאי, היא זקוקה לחליצה ואינה יכולה להתיבם.²⁴ המגיד משנה (גירושין ח, כב) קושר הלכה מפתיעה זו לסוגיה שהובאה לעיל, המדברת על מקרה שבו הבעל אמר 'ה"ז גיטך אם לא באתי מכאן ועד י"ב חדש'. תנאי מסוג 'מעכשיו' מורכב משתי נקודות מציאות. במקרה שלנו, הבעל לא נקב בנקודת המציאות השנייה, ולכן הגט ממשיך להתקיים, למרות מיתת הבעל. הסיבה שבגללה האישה אינה יכולה להתגרש היא טכנית (הייתה הוה אמינא שהיא תוכל לתת את הכסף ליורשים), ואינה פוגמת בתנאי שהותנה. משום כך, האישה מצויה במצב שבו ניתן לה גט עם תנאי, והתנאי לא בטל.

ניתן לומר כי הרמב"ם סובר כדרכו כי האישה מגורשת, שהרי נקודת המציאות הראשונה היא העיקרית. עם זאת היא אינה יכולה להינשא ללא חליצה, מפני שהזיקה בין הבעל

²⁴ מגיד משנה (גירושין ח, כב): ובמקום יבם חולצת ולא מתיבמת.

משפטי התנאים במרחב ובזמן

לאישה לא נכרתה באופן מלא. במציאות זו הגט ממשיך לרחף בחלל הזמן עד אין סוף, מבלי לסיים את אשר ביצע.

לקראת סיום נזכיר את העקרונות עליהם עמדנו :

1. נקודת מציאות (מאורע) מורכבת משני מרכיבים : זמן ומרחב. מרכיב המרחב של הגט עשוי להיות מורכב משני חלקים שונים, הבאים משתי נקודות מציאות שונות.

2. התפיסה הרגילה כי רק נקודת המציאות המוקדמת (העבר) משפיעה על נקודת הזמן המאוחרת (העתיד), אינה נכונה כלל. גם הנקודה השנייה מבחינה כרונולוגית משפיעה על זו הקודמת לה על ציר הזמן. משמעות הדבר היא כי לא ניתן לנתק בין שתי נקודות המצויות על ציר הזמן, שהרי הן קשורות זו בזו ומשפיעות זו על זו.²⁵ הזמן הוא תהליך המתהווה כל העת, מראשיתו ועד לסופו הנוכחי.

3. למרות שקיימת השפעה הדדית, אפשר לברר איזו נקודת מציאות עיקרית יותר בעינינו, ואיזו טפלה;²⁶ כך גם אפשר לברר מהו מרכיב 'המרחב' העיקרי מבין השניים. בתנאי מסוג 'מעכשיו' נקודת המציאות הראשונה היא העיקרית, וכך גם מרכיב הזמן שלה הפך להיות מרכיב הזמן של הגט עצמו. בתנאי לאחר זמן נקודת המציאות השנייה היא עיקרית, ולכן מרכיב הזמן שלה הוא מרכיב הזמן של הגט. תנאי מסוג 'אם' הציג בפנינו פלא - הזמן והמרחב הופרדו; שני הדבקים, המהווים יחדיו כל נקודת מציאות שהיא, נפרדו והתאחדו עם מרכיב השייך לנקודת מציאות אחרת. בתנאי זה קיימים שני מוקדים שונים והיברידיים.

כעת נצטט את אחת האמירות המוקשות ביותר בפרקים אלו של הרמב"ם (גירושין ה,א) :

ולכתחלה לא תנשא עד שיתקיים התנאי, ואם נשאת לא תצא אלא אם כן לא נשאר בידה לקיימו שהרי בטל התנאי.

בתנאי מסוג 'אם' הבעל יכול להשפיע ולשנות את התנאי שנקב, "יש לבעל לבטל הגט או להוסיף על תנאו או להתנות תנאי אחר כל זמן שלא נתקיים התנאי הראשון אע"פ שהגיע הגט לידה", מלבד זאת, גוף הגט חייב להיות קיים בזמן קיום התנאי. עם זאת הוא אינו צריך להיות ברשות האישה בפועל (בשונה מגט לאחר זמן), ודי בזה שהוא קיים.

מסביר הכסף משנה (שם) :

²⁵ ראה בספר 'המדות לחקר ההלכה' חלק ב, עמ' שיג-שעה, שהאריך בהוכחת טענתו (המתאימה לדברינו) כי הזמן הוא מקשה אחת ואינו מורכב מנקודות בודדות.

²⁶ הכרעה זו מתבצעת מתוך נקודת המציאות והראות שלנו. יכול להיות שאירוע הנתפס כמשמעותי בהווה, ייתפס בעתיד כזניח לעומת אירוע אחר, לו לא ייחסנו חשיבות כה רבה.

ונראה שסובר הרב שאם נשאת קודם קיום התנאי לא מפקינן לה מיניה אלא אמרינן לה שתקיים תנאה ותעמוד בבית בעלה אם תקיים ואם לא קיימתו ודאי תצא מיד.

לפי דבריו, הרמב"ם אינו חושש לכך שהתנאי לא יתקיים.²⁷ ניתן לראות זאת מיחסו למי ששולח גט לאשתו ביד שליח ולאחר מכן מבטלו, דבר הדומה לגט מותנה (גירושין ו,כח):

מי ששלח גט לאשתו וחזר ובטלו בפני שנים אחרים, וכן מי שמסר מודעא על הגט מכין אותו מכת מרדות מפני שגורם להיות ממזרים, שהרי יגיע גט לידה ותנשא בו ואחר זמן יצאו העדים שבטל בפניהם או שמסר מודעא בפניהם קודם שיכתוב הגט ונמצא הולד ממזר.

מי שביטל את הגט ששלח לאשתו לפני שהגיע אליה, ובכך יצר מצב בו היא טועה וחושבת כי היא התגרשה, חייב במכת מרדות. כמובן שכשם שהגט תלוי בכך שהבעל לא ביטל את הגט, כך היתר האשה לבעלה השני תלוי בקיום התנאי, 'ותעמוד בבית בעלה אם תקיים'. אנו מדמים בין מקרה שבו הגט יצא מידי הבעל ונשלח אל האישה בידי שליח, לבין מקרה של תנאי מסוג 'אם'. בשני המקרים מתרחש תהליך שעד לסיומו הבעל יכול לבטל את הגט. מסיבה זו נראה לומר כי דברי הרמב"ם בהלכה הבאה, משמעותיים גם לענייננו (שם, כז):

שליח שהביא גט ונתנו לאשה אין אומרינן שמא בטלו הבעל אלא נותנין אותו לה בחזקת שהוא כשר ותנשא בו, ואם נמצא אחר כן שבטלו תצא והולד ממזר. וכן הכותב גט ונתנו לאשתו אין אומרינן שמא מסר מודעא על גט זה אלא הרי הוא בחזקת כשרות ותנשא בו.

איננו חוששים לכך שהבעל ביטל את הגט ששלח, וכך גם איננו חוששים לאי קיום התנאי. לגט יש חזקה שלא יתבטל, ומשום כך איננו חוששים לכך שהתנאי לא יתקיים.²⁸ הבעיה שלנו נעוצה בעובדה שהאישה עדיין נחשבת אשת איש, כיצד יכולה היא להינשא לאחר?!

ראינו כי תנאי מסוג 'אם' הוא פרדוקסלי, מצד אחד מרכיב המרחב העיקרי של הגט הוא מסירת הגט (נקודת המציאות הראשונה), ושם מתבצעת פעולת הכריתות של הגט; אך מאידך, מרכיב הזמן שייך לרגע קיום התנאי. איך אפשר לומר משפט שכזה? לשם כך דרושים פסוקים מפורשים.

במקרה שלנו מעשה הגירושין מתבצע באישה ברגע נתינת הגט, והיא נחשבת כגרושה. בגלל שאיננו חוששים לכך שהתנאי לא יתקיים, מדובר רק על עניין של זמן עד לרגע שבו היא תהפוך למגורשת לחלוטין, ותחול החלוקה המשפטית-הלכתית. דבר זה דומה לתנאי מסוג 'מעכשיו', שבו אנו ממתניים להגעת נקודת המציאות השנייה, אך היא איננה עיקר. עם זאת, מצד בית הדין, המתבוננים מבחוץ על התהליך, הסטטוס המשפטי של האישה הוא

²⁷ כך גם ביד פשוטה, נשים א עמ' תשמג.

²⁸ בתנאי מסוג 'מעכשיו' כתב הרמב"ם (אישות ו,יח): "הרי זה גיטיך על מנת שתתני לי מאתים זוז... הרי תנאו קיים... נתגרשה.. והם יתנו המאתים זוז." המשנה עליה הוא מתבסס (גיטין עד ע"א): "הרי זה גיטיך ע"מ שתתני לי מאתים זוז - הרי זו מגורשת ותתן." האישה מגורשת ולאחר מכן עליה להשלים את התנאי.

משפטי התנאים במרחב ובזמן

'אשת איש', עד לרגע קיום התנאי. עד לרגע שבו יסתיים הליך הגירושין – היא איננה נחשבת כגרושה. אנו נתונים במצב שבו התרחש המעשה (מרכיב המרחב) העיקרי, וממתינים למרכיב הזמן שיצטרף וייצור גט תקף. במצב זה האישה מגורשת מצד המרחב, אך לא מצד הזמן, ומשום כך יכולים קידושי השני לחול על האישה. הקידושין הם דבר שחל על מרכיב המרחב במציאות, ולכן האישה מקודשת למקדש.

יש לציין כי באופן כללי אי אפשר לקדש אישה מקודשת, מאידך אם אישה שהייתה מקודשת על תנאי קיבלה קידושין מאדם אחר, הקידושין המותניים בטלים, והיא מקודשת לאדם השני (כרונולוגית). שני קידושין לא יכולים לחול על אישה בו זמנית, והם דוחים זה את זה. הפרוצדורה של קידושי הראשון עוד לא הסתיימה, בניגוד לקידושי השני – שלא היו מותניים; מבחינת בית הדין – הסטטוס של האישה לא השתנה מפנויה למקודשת, עד לרגע שבו השני קידש אותה. מבחינה משפטית, קידושי השני חלו על אישה פנויה. נקודה זו עולה בהמשך דברי הכסף משנה המצוטטים לעיל:

ולא קשיא מדידה אדידה מקידושין לגיטין, דלענין קידושין - קידושי שני מבטלין קידושי ראשון לגמרי - מקודם שחלו קידושי ראשון באו קידושי שני ומצאו מקום לחול דפנויה היתה לגמרי באותה שעה; אבל גירושין - נישואי שני אין מבטלין גירושי ראשון ואע"פ שנשאת קודם שנתקיים התנאי יכולה לקיים תנאה ותעמוד תחת השני.

הוא עומד על ההבדל בין המקרה שבו שניים מקדשים את האישה, ובו הקידושין דוחים זה את זה, למקרה שלנו, בו קידושי השני אינם דוחים את גירושי הראשון. משמעות הדבר היא כי קידושי האישה אינם מונעים ממנה למלא את התנאי בו תלויים הגירושין ולהתגרש 'ותעמוד תחת השני'. כאמור, זוהי מציאות פרדוקסלית שבה האישה מצויה בעיצומו של תהליך גירושין, אך בזכות העובדה כי מעשה הכריתות (מרכיב המרחב) של הגט התקיים כבר, היא מסוגלת להתקדש לאחר. מסירת הגט יצרה לקידושין "מקום לחול".

בזכות העובדה כי אנו מתייחסים אל תהליך הגירושין כאל תהליך שסופו ידוע,²⁹ וחלקו המעשי כבר התבצע (מרכיב המרחב של הגט), התפנה מקום לקידושין לחול, וכך נוצרה המציאות שבה היא מתגרשת ומקודשת.³⁰

²⁹ אילו לא הייתה קיימת ההנחה שהתנאי יתקיים – צריך היה לערער על התוקף של המסירה, ולומר כי אי אפשר לייחס לה משמעות משפטית. ההנחה מעמידה את האפשרות להתייחס לפעולה הראשונה כבעלת ממשות.

³⁰ עניין זה דומה למקרה שבו הבעל מתנה תנאי אחד וחוזר ומתנה תנאי נוסף (גירושין ח, יח): "הנותן גט לאשתו על תנאי שתתן לו מאתים וזו וחזר והתנה עליה תנאי אחר בפני עדים שתשמש את אביו שתי שנים, לא ביטלו דבריו האחרונים את הראשונים אלא הרי זה כאומר לה עשי אחד משני התנאים, רצת משמשת רצת נותנת, ואין אחד מן הראשונים ואחד מן האחרונים מצטרפין, אבל אם התנה עליה שתתן לו מאתים וזו וחזר והתנה בפני שנים שתתן לו שלש מאות וזו, כבר בטל תנאי של מאתים וצריכה ליתן שלש ד מאות וכן כל כיוצא בזה".

כאשר הבעל מוסיף תנאי שאינו נוגע וסותר את התנאי הראשון, האישה יכולה לבחור למלא את אחד מתנאי הבעל. דבר זה דומה למציאות הפרדוקסלית שבה האישה גם מקודשת וגם מתגרשת. המקרה השני, בו התנאי השני סתר את הראשון, ומשום כך התנאי הראשון בטל, דומה למקרה שבו קידושי השני דוחים את קידושי

על פי דברים אלו, נראה היה לומר כי האישה יכולה להתקדש מלכתחילה, שהרי הקידושין יכולים לחול ללא הפרעה. כאן שבה ועולה נקודה עליה עמדנו לעיל (מת בתוך שנים עשר חדש: אע"פ שאי אפשר שיבוא והרי היא מגורשת, לא תנשא במקום יבם עד אחר שנים עשר חדש - כשיתקיים התנאי), על פיה אנו גוזרים במקרה שכזה. לכאורה גם במקרה זה אנו מסוגלים להתעלם ממרכיב הזמן של הגט, ולהתמקד במרכיב המרחב העיקרי. למרות זאת, אין זה מקרה דומה שהרי שם יכולנו להתעלם ממרכיב הזמן של נקודת המציאות השנייה, מפני שהיא לא השפיעה על הגט; כאן איננו יכולים להתעלם ממרכיב המהווה חלק מהותי מהגט.

ח. סיכום

הסתכלות זו, הרואה את התנאי מסוג 'אם' כפרדוקסלי חושפת בפנינו הסבר עמוק יותר לדברי הרמב"ם. ראינו כי פעם אחר פעם 'חוששי' הרמב"ם לדעה השנייה (אם לא באתי) ולנקודת המציאות השנייה (ע"מ שתתני לי 200 זוז ומת). אמרנו כי מדובר רק בחשש, וכי למרות שברור כי התנאי לא יתקיים לעולם האישה זקוקה לחליצה ולא יכולה להתיבם. כעת ניתן לראות כי לא לחינם הרמב"ם אסר עליה להתיבם - היא מצויה בעיצומו של תהליך גירושין, גם אם הוא לא יסתיים לעולם, והייבום מתרחש רק על סמך הנישואין בין המנוח לאשתו.

כך גם דברי אביי 'שתי לשונות משמע' מאירים באור אחר - לשון 'אם' משמיעה לנו תמיד שתי לשונות! אנחנו הבנו כי מדובר על ביטוי דו משמעי, וכי עלינו לברר מהי המשמעות הנכונה. גילינו כי היה עלינו לגלות איזו לשון מהווה עיקר ואיזו טפל, אך ודאי שעדיין 'שתי לשונות משמע'. שתי הלשונות ממשיכות להתקיים ולהיות נוכחות. מסיבה זו אומר הרמב"ם כי במקרה שהבעל אמר 'ה"ז גיטך אם לא באתי מכאן ועד י"ב חדש', אנחנו לא יודעים האם הבעל התכוון גם למרכיב הזמן של נקודת המציאות. לכאורה, לא סביר שהבעל חשב על האפשרות המופלאה להתמקד גם במרכיב המרחב של התנאי, ולכן ההתניה הפשוטה שלו התייחסה גם אל מרכיב הזמן כאל מרכיב הכרחי בתנאי. ראינו כי חשיבה זו שגויה, ולכן נפתח הפתח לומר כי קיום מרכיב המרחב של התנאי מקיים גם את הגט. עם זאת, כמובן שיש בעייתיות בנקיטת פעולה שהבעל לא חשב כי היא אפשרית. בעיה זו הובילה את הרמב"ם לפסוק כי מצד הספק הקיים האישה לא יכולה להינשא עד סוף השנה, אך ספק זה אינו מעכב, ובדיעבד האישה לא תצא מבעלה השני.

הרמב"ם לא גוזר רק כדי להרחיק את האדם מן העבירה או מחמיר כי מדובר על דבר שבערוה. קיימות כאן בעיות מהותיות, שאמנם ניתן לפתור אותן, אך הפתרון אינו מפקיע את הבעייתיות המהדהדת. האמירה כי נקודת מציאות אחת היא העיקרית, אינה מבטלת את נקודת המציאות השנייה; האמירה כי מרכיב המרחב עיקרי לעומת מרכיב הזמן הטפל, אינה מתירה להתעלם ממנו; וההכרעה לצד אחד אינה אומרת שאין אמת מסוימת בצד השני.

הראשון. זהו ההבדל בין פרדוקס, בו שתי מציאויות חלות במקביל, לבין אבסורד, בו שתי המציאויות לא מסוגלות לחול יחדיו. למשל, אדם יכול להיות גם גבוה וגם ממושקף, אך לא גם גבוה וגם נמוך.